

Н.А. Литовченко

**ПОЕТОЛОПЧНА СПЕЦИФІКА ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНИХ
ЗАГОЛОВКІВ Ч. ДИККЕНСА (НА ПРИКЛАДІ РОМАНІВ «КРАМНИЦЯ
СТАРОВИНИ», «ХОЛОДНИЙ ДІМ», «ВЕЛИКІ СПОДІВАННЯ»)**

На новому етапі розвитку істерико-літературної науки виникає потреба в інших, нетрадиційних ракурсах для дослідження семантики та поетики відомих творів, одним з яких є лінгвопоетичний, сконцентрований на семантиці художнього слова. Запропонований у статті аспект вивчення романів Ч. Діккенса – поетика назви – одна із спроб такого лінгвопоетичного погляду на класичний жанр літератури. Як показує аналіз літературознавчих розвідок, у такому ракурсі твори Ч. Діккенса ще практично не розглядалися.

Мета статті – виявити поетикальні зв'язки проблемно-тематичних назв романів Ч. Діккенса з іншими елементами поетики художніх творів у контексті історико-культурних особливостей вікторіанської епохи. Серед конкретних завдань проаналізувати три романи письменника, що представляють різні етапи його творчого шляху, – «Крамниця старовини», «Холодний дім», «Великі сподівання»; та з'ясувати новації у заголовковому комплексі Ч. Діккенса.

Заголовок роману Ч. Діккенса «Крамниця старовини» ('The Old Curiosity Shop', 1844), як і більшість вікторіанських проблемно-тематичних номінацій, є назвою будинку, у якому мешкають головні герої. Така тенденція називання є наслідком соціокультурних змін у ХІХ ст., коли персонаж починає ототожнюватися з домом, який є ніби його «складовою частиною».

Так, взаємодія «Крамниці старовини» з Нелл і її дідусем показана автором на кожному кроці. Головний герой, котрий протягом оповіді часто називається «старий чоловік» ('old man'), і будинок «Крамниця старовини» ('The Old Curiosity Shop') мають об'єднуючий їх прикметник «старий» ('old'), знак нерозривної єдності людини і дому, що «проживає» життя разом з господарем та одночасно з ним «старіє».

Варто зазначити, що з самого початку роману слово «старий» ('old') набуває позитивної конотації у розмові Нелл з оповідачем-персонвжем. На його запитання «А що змусило тебе звернутися до мене? А якщо б я сказав тобі неправду?», дівчинка відповідає «Я впевнена, ви не вчинили б так, адже ви дуже старий джентльмен» (розд. 1).

Зв'язок між домом «Крамниця старовини» і головними героями постійно підкреслюється автором.

Так, на початку роману, змальовуючи старого чоловіка, він зазначає: «Виснажений вигляд старого цілком підходив даному місцю... у його колекції не було нічого, що б у порівнянні з ним виглядало старішим або більш зношеним» (розд. 1). Близькість поетики даного роману-казки до «поетики та образності романтизму» (Л.І. Скуратовська) [2, с. 142] зумовлює взаємодію персонажів та оселі саме в контексті романтичних конотацій, що стає ще більш відчутним після того, як Нелл з дідусем змушені були

покинути власну домівку. Втративши «душу», будинок приходить у занепад: «...залишений будинок сумне видовище, що розподіляє яскраві вогні і суматоху вулиці на дві довгі половини та стоїть у тумані, холодний, темний і покинутий – представляв собою невеселе видовище...» (розд. 41). Згадаємо, що аналогічна атмосфера присутня і у більш пізньому романі письменника «Холодний дім». А наприкінці роману автор взагалі говорить про зникнення дому, що є тотожним смерті його мешканців: «Старий будинок уже давно знесли, а зараз на його місці широка дорога» (розд. 73). Поява дороги замість дому символізує деякий вихід з глухого кута і втілює надію автора, що більше не буде дому з такою сумною історією і нещасними мешканцями.

Завдяки нерозривному образному зв'язку між будинком і героями у романі, заголовок «Крамниця старовини» набуває додаткового значення у контексті цілого твору. У ньому втілена ідея про первинність цінностей родинного кола. Як справедливо зазначає Дж. Гіссінг, «саме Діккенс прищепив співвітчизникам любов до скромного сімейного життя, і в «Крамниці старовини» йому вдалося передати ідею домашнього вогнища» [7, ch. 9].

Заголовок «Крамниця старовини» вказує на визначальний для вікторіанського роману рід занять головного персонажа антиквара ('curiosity-dealer'). Людина розглядається у контексті соціуму. Ч. Діккенс, як і О. Бальзак, звертаючись до професійної діяльності персонажа, головним чином зосереджувався на її психологізації, аналізуючи через професію почуття.

Характерний для роману ХІХ ст. мотив змін також присутній у семантиці даної назви, бо будинок переживає процес занепаду. А через широкий спектр значень заголовок набуває символічного значення, відображаючи безумовний вплив романтизму на творчість письменника.

Переходячи до розгляду заголовка роману Ч. Діккенса «Холодний дім» ('Bleak House', 1853), зазначимо, що це назва будинку головного героя Джарндиса. На початку роману персонаж з'являється перед читачами як «містер Джарндис з Холодного дому» (розд. 3), котрий є учасником затягнутого судового процесу Джарндисів. Назва оселі виконує функцію ідентифікації героя, відокремлюючи його від інших членів родини.

З перших сторінок оповіді автор говорить про невідповідність дому його назві: «Незатишна назва», – сказав лорд-канцлер. «Так, але зараз це затишний дім, мілорд», – зазначив містер Кендж» (розд. 3). Оповідаючи про перші враження від Холодного дому, Естер Саммерсон відзначає його позитивну атмосферу: «Спочатку – сяюче у зоряній ночі світло у вікнах, де-не-де пригашене фіранками, потім – сонячні, теплі, затишні кімнати... такими були наші перші враження від Холодного дому» (розд. 6).

Важливим залишається питання, чому такий радісний і затишний будинок має назву «Холодний дім» та яку роль відіграє така невідповідність назви характеру дому. У романі пояснюється, що її поява пов'язана з попереднім власником Томом Джарндисом, котрий цілком сконцентрувався на

родинному судовому процесі, через що не піклувався про стан будинку, призвів його до занепаду, розрухи: «У давнину будинок називався «Шпили» ('the Peaks'). Том Джарндис дав йому теперішнє ім'я і жив тут відлюдно – днями і ночами працюючи над горами проклятих паперів, причетних до судової тяганини. Тим часом будинок осунувся, свистячий вітер дмухав у тріщини в стінах, заливало дощем через пошкоджений дах, а бур'ян так розрісся, що не давав пройти до прогнилих дверей» (розд. 8). Теперішній господар дому зазначає: «Коли я тут оселився, будинок був дійсно холодним, тому що господар залишив у ньому сліди своїх страждань» (розд. 8). Той факт, що містер Джарндис не змінив імені будинку, не дивлячись на всі позитивні зрушення, може бути пояснений його причетністю до судової тяганини Джарндиси проти Джарндисів. Через цей процес його життя не може бути повноцінним, а будинок ще довго «буде свідком» родинних нещасть, тому і залишатиметься «холодним» ('bleak').

Персоніфікація Холодного дому робить його одним із головних персонажей роману. Містер Джарндис, розповідаючи Естер про наміри покинути оселю та півроку пожити в Лондоні, зазначає, що «Холодний дім повинен навчитися піклуватися про себе сам» (розд. 60). Є прямі, очевидні асоціації будинку з іншими персонажами, які сприяють універсалізації образу. Так, після заміжжя Ади, її опікун, господар будинку, говорить: «Холодний дам швидко пустішає» (розд. 51). Пропонуючи Естер одружитися, містер Джарндис запрошує її стати «господинею Холодного дому» (розд. 44), тим самим ніби визнаючи свою другорядну роль по відношенню до будинку, образ якого поступово стає всеохоплюючим.

Ключовим для символізації образу є поява іншого Холодного дому, який містер Джарндис подарував містеру Вудкорту. Як згадує Естер: «Ми вийшли на ганок і він показав мені надпис на будинку «Холодний дім» (розд. 64). Головна героїня, новоспечена місіс Вудкорт, все-таки стала «господинею Холодного Дому» (розд. 67). З появою нової споруди з однойменною назвою будинок Джарндиса нікуди не зникає, а перетворюється на «старіший Холодний дім» (розд. 67), що завдає перспективу виникнення інших «Холодних домів» по всій країні. Дослідниця Ш. Галовай (Sh. Galloway) справедливо зазначає: «той факт, що Естер стала господинею нового Холодного дому, є нагадуванням читачеві про неможливість втечі з темного світу роману» [6]. Сам образ Лондона на початку роману є втіленням багатьох прикмет, які будуть характеристикою Холодного дому: «Лондон. Осіння судова сесія... Нестерпна погода у листопаді... На вулицях така сльота, ніби води потопу щойно зійшли з землі... Пішоходи заражені роздратованістю штурхають один в одного парасольками і втирають рівновагу на перехрестях...» (розд. 1).

«Зміст» роману вказує на особливості нарративної манери письменника. Десять однакових назв «Повість Естер» (розд. 13, 17, 23 тощо) й останній заголовок «Закінчення повісті Естер» (розд. 67) вказують на присутність у

романі автора-наратора – третьої особи, від імені якої ведеться оповідь, та Естер Саммерсон – безпосереднього учасника подій.

Решта назв роману, які позначають тему розділу: «Зовсім як удома» (розд. 6), «Боротьба» (розд. 38) або представляють персонажа: «Леді Дедлок» (розд. 18), «Залізних справ майстер» (розд. 28), у цілому, є переліком подій, що відбуваються в суспільному «Холодному домі», й учасників, котрі до цього причетні.

Заголовок «Холодний дім» виконує значно більший об'єм функцій у порівнянні з попереднім романом Ч. Діккенса, озаглавленим таким самим типом номінації. Стосунки господаря і будинку стають двосторонніми, навіть виникає враження, що саме дім чинить більший вплив на героя, а не навпаки. За словами П. Акройда, Ч. Діккенс вірив у персоналії будинків, зокрема Будинку Тавісток ('Tavistock House') [3, с. 340].

Персоніфікація Холодного дому сприяє універсалізації образу, його перетворенню на центральну метафору твору, котра пов'язана не тільки з конкретним Холодним домом, але й з усім суспільством – бо й воно ніщо інше, як «Холодний дім».

Серед заголовків вікторіанських романів зустрічаються і такі, котрі вказують на ключову проблему-концепцію твору. Таким виявляється заголовок роману Ч. Діккенса «Великі сподівання» ('Great Expectations', 1861), у якому визначена тема великих сподівань, надій головного героя Піпа, котрий походив з простої родини і прагнув досягти успіху в житті.

Головним героєм у романі «Великі сподівання» є хлопчик-сирота Філіп Пірріп, або просто Піп, котрий з дитинства мав величезне бажання розбагатіти і вибитися у вищі прошарки суспільства. Відомо, що тема талановитих юнаків з низів, їх втрачених ілюзій була популярною у літературі ХІХ ст. Крім Ч. Діккенса, до неї зверталися О. Бальзак у «Людській комедії», Стендаль у романі «Червоне та чорне» тощо. Вибір автором заголовка «Великі сподівання» є ще одним підтвердженням домінування цієї теми у романі.

Закладений у заголовку мотив великих сподівань, надій, починає розвиватися у 18 розділі, коли до Гарджерів приїздить містер Джеггерс і розповідає про наміри свого патрона, який не бажав розголошувати власного імені, зробити з Піпа «юнака з великими сподіваннями» [1, с. 141]. Єдина умова незнайомця – щоб хлопчик «назавжди зберіг прізвище Піп» [1, с. 141]. Відбувається встановлення зв'язку між новим статусом героя – «власника таких великих сподівань» [1, с. 150] – і його незвичайним іменем Піп, про походження якого наратор розповідає на початку роману: «Прізвище мого батька було Пірріп, а мені дали ім'я Філіп, але що для мого дитячого язика обидва ці слова були надто складні, я звів їх просто до «Піпа». Так я назвав сам себе, а згодом цим ім'ям стали й інші мене називати» [1, с. 14].

«Великі сподівання» героя відразу отримали матеріальне втілення, і, таким чином, виявилися не примарними чи вигаданими, а цілком реальними,

вираженими у грошовому вимірі. Як говорить містер Джеггерс, «Мушу вам сказати, що хоч я й вжив кілька разів слово «сподівання», насправді ви тепер і окрім сподівань дещо вже маєте. Мені довірено суму, якої цілком вистачить на те, щоб ви дістали належну освіту й утримання» [1, с. 142].

Еволюція героя супроводжується еволюцією семантики виразу «великі сподівання». Через деякий час персонаж починає сприймати свої «сподівання» цілком по-іншому: «Поступово звикаючи до своїх сподівань, я мимохіть став завважувати, як вони позначаються на мені і на моєму оточенні. Вплив їх на самого себе я по змозі намагався недобачати, але чудово знав, що він не такий уже й благодатний. Я жив у постійному неспокої, відчуваючи свою провинність перед Джо. Та й щодо Бідді мене мучило сумління» [1, с. 273]. А наприкінці роману трапляється так, що його «великі сподівання розтанули, мов болотяний туман у сонячному промінні» [1, с. 462]. Причиною цього стало «джерело» «сподівань» героя, а саме каторжник Абель Мегвіч, бо Піп відчував: «...що поки нічого не з'ясується з моїми намірами та планами, брати гроші від мого доброчинця було б нечесно... і сам відчув при цьому своєрідне задоволення – не скажу, вдаване чи щире, – що от відколи він відкрився, я з його щедрості не скористався ні разу» [1, с. 376-377]. Таким чином, Ч. Діккенс приводить свого читача до морального висновку про неможливість досягти успіху, вибитися в люди, відштовхуючись від «нечесної» основи, у даному випадку грошей засудженого.

Заголовок «Великі сподівання», де кожне слово полісемантичне, спроектований на історію героя, у якій є рух, еволюція. Ідея «Великих сподівань» у романі фактично має три стадії: поява, розвиток і спад. Це підтверджується і композиційним розподілом книги на три частини, перші дві з яких мають назви пост-скрипту. Так, після розділу 19 говориться: «Такий кінець першої пори Піпових сподівань» [1, с. 163], а після розділу 39: «Такий кінець другої пори Піпових сподівань» [1, с. 277]. Спосіб називання «заднім числом» призводить до значного зменшення проспективної функції даних найменувань, тому що на початку роману реципієнт не здогадується про існування стадій в очікуваннях героя.

Назва «Великі сподівання» позначає ключову тему роману, яка втілює його домінуючу ідею, пов'язану з життям головного персонажа Піпа. Заголовок вказує і на характерну для літератури XIX ст. соціальну конотацію, бо співвідноситься з бажаною для героя зміною соціальної позиції.

Отже, називання романів Ч. Діккенса проблемно-тематичними заголовками пов'язане з особливостями авторської інтенції, потребами акцентувати на головній ідеї твору або давати інтерпретацію роману через конкретизуючу семантику художнього слова, винесеного у заголовок. Специфіка назв романів «Крамниця старовини», «Холодний дім», «Великі сподівання», як бачимо, відображає певну еволюцію і всередині творчості письменника, і в контексті вікторіанського роману. Це особливо помітно у заголовках, які представляють імена будинків. У романах Ч. Діккенса

спорідненість будівлі з персонажами виходить на вищий рівень уособлення й ототожнення: не тільки людина, а й оселя може чинити вплив на господаря. Перспектива подальшого дослідження знаходиться у площині називання романів Ч. Діккенса іншими типами заголовків. Це ставить перед нами складну проблему уточнення заголовкового стилю романіста і тенденцій називання, притаманних вікторіанській епосі.

Література

1. Діккенс Ч. Великі сподівання [роман] / Чарлз Діккенс [пер. з англ. Р. Доценко]. – К.: Веселка, 1986. – 480с.
2. Скуратовская Л.И. Специфика жанра романа Ч. Диккенса «Лавка древностей» / Л.И. Скуратовская // Проблемы метода и стиля в прогрессивной литературе Запада XIX-XX веков. – Пермь: Перм. гос. ун., 1967. – (Ученые записки № 157). – С. 142-151
3. Ackroyd P. Dickens. Abridged edition / Peter Ackroyd. – London: Vintage, 2002. – 608 p.
4. Dickens Ch. Bleak House: [novel]; [Електронний ресурс] / Charles Dickens. – <http://www.gutenberg.org>.
5. Dickens Ch. The Old Curiosity Shop: [novel]; (Електронний ресурс] / Charles Dickens. – Режим доступу до роману: <http://www.gutenberg.org>.
6. Galloway Sh. Bleak House: Public and Private Worlds [Електронний ресурс] / Sh. Galloway. – Режим доступу до статті: <http://www.cyberpat.com/shirlsite/essays/bleak.html>.
7. Gissing G. The Immortal Dickens London [Електронний ресурс] / George Gissing. – Cecil Palmer, 1925. – Режим доступу до журн.: <http://www.langjiagoya-u.ac.jp/~matsuoka/GG-Dickem.html>.

Анотація

Литовченко Н. А. Поетологічна специфіка проблемно-тематичних заголовків Ч. Діккенса (на прикладі романів «Крамниця старовини», «Холодний дім», «Великі сподівання»).

Стаття присвячена вивченню романів Ч. Діккенса крізь лінгвопоетичний погляд на класичний жанр літератури – поетику назви. Виявляються поетикальні зв'язки проблемно-тематичних назв з іншими елементами поетики художніх творів у контексті історико-культурних особливостей вікторіанської епохи. У центрі уваги романи «Крамниця старовини», «Холодний дім», «Великі сподівання», що представляють різні етапи творчого шляху письменника.

Ключові слова: назва, заголовок, заголовковий комплекс, «зміст», антропоетонім, номінація, персоніфікація, функція, ключова проблема.

Аниотация

Литовченко Н.А. Поэтологическая специфика проблемно-тематических заглавий Ч. Диккенса (на примере романов «Лавка древностей», «Холодный дом», «Большие ожидания»).

В статье рассматриваются романы Ч. Диккенса через лингвопоэтический взгляд на классический жанр литературы – поэтика названия. Исследуются поэтикальные связи проблемно-тематических названий с другими элементами поэтики художественных произведений в контексте историко-культурных особенностей викторианской эпохи. В центре внимания романы «Лавка древностей», «Холодный дом», «Большие ожидания», что представляют разные этапы творческого пути писателя.

Ключевые слова: название, заглавие, заголовочный комплекс, «оглавление», антропоним, номинация, персонификация, функция, ключевая проблема.

Summary

Lytovchenko N.A. The Poetological Specificity of problematic and thematic titles by Ch. Dickens (on the basis of the novels 'The Old Curiosity Shop', 'Bleak House', 'Great Expectations').

The article concentrates on the analysis of the novels by Ch. Dickens through the lingo-poetical aspect on the classical literary genre – the poetics of title. It is studied the poetical links of problematic and thematic titles with other elements of the novels in the context of historical and cultural peculiarities of the Victorian age. The novels 'The Old Curiosity Shop', 'Bleak House', 'Great Expectations' are in the centre of attention. They present different stages of the writer's heritage.

Key word: title, title complex, 'contents', anthroponomy, nomination, personification, function, key problem.